

מסעי ב

דירתו שם תהא מיתתו שם תהא קבו-
רתו".

והקשו באחרונים מדוע אינו יוצא להצלת נפשות, והרי פק"נ דוחה כל התורה כולה, ולמה אין מצות ישיבה בעיר מקלטו נדחית מפני פק"נ? ובפרט כאשר כל ישראל צריכים לתשועתו, דאז הוי הצלת נפשות (לא רק דיחיד אלא) דרבים, פק"נ דכל ישראל, והרי אין לך דבר העומד בפני פק"נ, גם דיחיד, וכ"ש וק"ו דרבים ודכלל ישראל.

וכמה תירוצים נאמרו ביישוב הדבר:

(א) כיון שרוצח שיוצא מעיר מקלטו מצוה (או עכ"פ רשות) ביד גואל הדם ל-
הורגו, וכן שאר כל אדם אין חייבים עליו (כב' הדיעות בהמשך המשנה), הרי ביציאתו הוא מסכן את עצמו – ולכן אין חיוב עליו לסכן עצמו בשביל הצלת חבירו, דחייך קודמין.

ועפ"ז מבארים מה שהוסיף הרמב"ם בסיום ההלכה, "ואם יצא התיר עצמו

א. כתב הרמב"ם: "הגולה אינו יוצא מעיר מקלטו לעולם, ואפילו לדבר מצוה או כו' ואפילו להציל נפש בעדותו או להציל מיד העוכד כוכבים או מיד הנהר או מיד הדליקה ומן המפלות, אפילו כל ישראל צריכין לתשועתו כיואב בן צרוי אינו יוצא משם לעולם עד מות הכהן הגדול, ואם יצא התיר עצמו למיתה כמו שבארנו".

ומקור דבריו במשנה מכות: "ואינו יוצא לא כו' ולא לעדות נפשות ואפילו ישראל צריכים לו ואפי' שר צבא יש-
ראל כיואב בן צרוי אינו יוצא משם לעולם שנאמר אשר נס שמה, שם תהא

(1) הל' רוצח ושמירת נפש פ"ז ה"ח.

(2) שם פ"ה ה"י.

(3) פ"ב – י"א, ב.

(4) הוספת הרמב"ם, "א להציל מיד העוכד או מיד הנהר או מיד הדליקה ומן המפלות" – היא מספרי זוטא פרשתנו לה, כה.

(5) כ"ה במשנה שלפנינו. וראה בשינוי נוס' חאות למשניות ודק"ס כאן הגירסא, "אפילו כל ישראל". וכ"ה בנוסח המשנה בפיה"מ הוצאת קאפא, וכן בפ"י הר"ח (אלא דשם ליתא, "ואפילו שר צבא ישראל").

(6) כ"ה במשנה לפנינו. ולפ"ז הכוונה לה' כתוב דפרשתנו שם (לה, כה). וראה שינוי נוסח' אות למשניות ודק"ס הגירסא במשנה רק תיבת "שמה". ובתוספתא מכות (פ"ב, ב. צו"ן בהערה למשנה בש"ס ווילנא), "מה תיל שמה שמה ג' פעמים". וראה ערוך לגר שוה"ה הכוונה גם במש-
נה ובפרשתנו נאמר "שמה" ד' פעמים – לה, י"א.

(*) גם לפנינו (לה, ו) נאמר "שמה" (גלוס שמה הרוצח), אבל כזה אין שקו"ט, כי אין זה ב. פרשת" ערי מקלט אלא ב. פרשת" ערי הלזים.

טו. כה. כו. והראשון (פסוק יא) לא חשיב – ראה ערוך לגר במשנה. מצפה שמואל לתוספתא שם. ובגבורת ארי כאן, דבפרשתנו נאמר "שמה" ב' פעמים – היינו רק הפסוקים כה"כ (שבהם קאי לאחריו, והשיבו אותו אל עיר מקלטו) ולא הפסוקים שלפניו (י"א. טו). ואכ"מ.

(7) ראה מפרשי המשנה – תפארת ישראל, שיח יצחק, ועוד. ובהנסמן בהערה הקודמת. אור שמה

(8) ראה בהנסמן בהערה הקודמת. אור שמה לרמב"ם שם. ערוך השולחן ח"מ סת"ה סנ"ז בתירוץ הא'.

(9) שיח יצחק ואור שמה שם.

יוצא, דאז הול"ל ד"אינו יוצא משם לעולם. . שאם יצא יתיר עצמו למיתה" וכיו"ב.

(ב) יש שכתבוני, דכיון שנתגלגלה על ידו הריגת נפש רחוק הוא שיתגלגל זכות על ידו. וצע"ג לומר שזהו טעם הדין, דאיך אפשר לסמוך על סברא זו לדחות בגללה חיוב פקו"נ – שדוחה כל התורה כולה, ואפילו ספק וספק ספיקא.

(ג) ויש אומרים דהוי גזירת הכתוב¹⁵ „שם תהא דירתו כו", דאינו יוצא משם לשום דבר שבעולם, אפילו לצורך גדול כהצלת כלל ישראל¹⁶.

אבל גם תירוץ זה צריך ביאור – שהרי כלל גדול הוא שפקו"נ דוחה כל התורה כולה, ואיך שנלמוד הפירוש דכלל זה – אם שבמקום פקו"נ אין חלים כלל חיובי התורה (כמו שנלמד¹⁷ מ"וחי בהם¹⁸, ולא שימות בהם"), או שפקו"נ דוחה כל דיני התורה, והיינו שביחס לחיוב של הצלת נפשות, בין שלו בין של אחרים, אין שום דין מדיני התורה דוחהו – למה תדחה גזירת הכתוב ד"שם תהא כו" חיוב דפקו"נ שדוחה כל התורה כולה? (והרי בהלימוד ד"שם תהא" לא נאמר שדין זה הוא גם במקום פקו"נ, ופקו"נ דכלל ישראל).

(14) ערוך השולחן שם בתירוצו הב'. וראה גם אהבת איתן למשניות מכות שם.

(15) מנ"ח שבהערה 19 „כי כך גזה"כ". כלי חמדה שם. וכ"ה דעת רוב האחרונים.

(16) וראה עוד תירוצים בצפע"נ מכות שם ד"ה ואינו יוצא (ובהמובא שם לאח"ז מצפע"נ מהד"ת). וראה גם הגהות חשק שלמה למכות שם. ועוד.

(17) יומא פה. ב. ושי"נ.

(18) אחרי יח. ה.

למיתה", שבוה כוונתו לבאר טעם הדין דאינו יוצא משם אפילו להצלת נפשות – כי אין לו להכניס עצמו בספק סכנה עבור הצלת חבריו (אפילו מסכנה ודאית).

וכבר הקשו על פ"י זה¹⁹, דנוסף על זה שעצם ההלכה שאין חיוב להכניס עצמו בספק סכנה כדי להציל חבריו מ"סכנה ודאית, במחלוקת היא שנוי²⁰, ולד"ע הרבה פוסקים יש חיוב בדבר²¹, ומה גם כשהמדובר בפקו"נ דכלל ישראל – הרי לכאורה בעניננו אין כאן אפילו ספק סכנה²², דפשיטא דמי שכל ישראל צרי"כים לתשועתו כיואב בן צרוי²³, שר הצבא לישראל, יכול להגן על עצמו מפני גואל הדם, ועוד זאת – מי יימרי²⁴ שאסור לסגור הדלת בעד גואל הדם עד שיציל הגולה את כלל ישראל.

וגם מ"ש שסיום לשון הרמב"ם הוא טעם אדלעיל אינו מחזור כ"כ, כי מלשון הרמב"ם „ואם יצא התיר עצמו למיתה" לא משמע שזהו ענין דטעם לדין (דאינו

(10) ראה תפארת ישראל שם. כלי חמדה ר"פ פינחס. לאור ההלכה (להרש"י זיון ז"ל) ע' טו ואילך. ושי"נ.

(11) ראה בהנסמן באנציקלופדי' תלמודית ערך הצלת נפשות ע' שמח.

(12) וראה מ"ש הרדב"ז (שר"ת ח"ד לשונות הרמב"ם סי' אלף תקפב (רי"ח)), ד"אם הספק אינו מוכרע אלא נוטה אל ההצלה והוא לא יסתכן ולא הציל עבר על לא תעמוד על דם רעך".
(13) תפארת ישראל למשנה שם בסופו.

(*) לפנ"ז שם כ' דלהציל נפש חבריו אפילו במקום דאיכא ספק סכנה חייב להציל. אבל ראה שו"ת שם ח"ג סי' אלף נב (תרכז) בסופו „ואם יש ספק סכנת נפשות הרי זה חסיד שוטה דספיקא ידידי' עדיף מוודאי דחברי'".

שנאמר²² אין לו דם". ובפשטות משמע, דהא ד"התיר עצמו למיתה" הוא לפי שרשות ביד גואל הדם להרגו וכל אדם אין חייבין עליו.

אבל לפי צ"ע בלשון הרמב"ם, דהול"ל "הרי זה התיר עצמו למיתה לפי שרשות לגואל הדם להרגו ואם הרגו כל אדם כו"?

ועוד ועיקר – למה הוסיף הרמב"ם "הרי זה התיר עצמו למיתה" – מה משמיענו בזה? ולמה לא הסתפק בהעתקת לשון רע"ק (".. יצא חוץ לתחומה בזדון") רשות ביד גואל הדם להרגו ואם הרגו כל אדם אין חייבין עליו?

ונראה לומר, שהרמב"ם אומר כאן שתי הלכות בדין היוצא חוץ לתחום בזדון: א) "התיר עצמו למיתה", ב) "ורשות ביד גואל הדם להרגו ואם הרגו כל אדם אין חייבין עליו" – והם שתי הלכות שונות שאינן תלויות זו בזו:

הדין הראשון הוא בנוגע להנהגת הגולה עצמו – שביציאתו חוץ לעיר מקלטו "התיר עצמו למיתה", ואין זו תוצאה מההיתר והרשות לגואל הדם להרגו²³, וכן לפי שכל אדם אין חייבין עליו, אלא זהו מחמת עצם יציאתו חוץ לעיר מקלטו²³ (כדלקמן):

ב. ויבין זה בהקדם ביאור מ"ש הרמב"ם, "ואם יצא התיר עצמו למיתה כמו שביארנו".

בפשטות הכוונה, דיש מקום לומר, שהגם שמצד הדין אינו יוצא משם לעור-לם, מ"מ, אם יצא בשביל להציל נפש בעדותו או להציל מיד כו' – אין זה נחשב כיצא בזדון (שבזה כתב הרמב"ם לעיל: שהתיר עצמו למיתה) אלא כיצא בשוגג, שאז "כל ההורגו בין גואל הדם בין שאר כל אדם גולה על ידו"²⁴, והיינו שאז אין לומר התיר עצמו למיתה, כיון שלא יצא אלא בשביל להציל כו'. וע"ז קמ"ל הרמב"ם, דכיון שאסור לצאת, לכן אם יצא להציל כו' "התיר עצמו למיתה".

אבל הא גופא טעמא בעי – מאי טעמא דמילתא, שהיציאה בשביל להציל וכו' נחשבת כיציאה במזיד שמתיר עצמו למיתה²⁵, והרי יצא כדי להציל נפש מישראל.

ונראה לומר, שהרמב"ם כתבו כאן כדיו בפ"ע, ואין הכוונה רק להודיע את הדין, כ"א שזה הוא גם טעם ע"ז שאינו יוצא משם לעולם.

ג. והביאור בזה:

בגדרו של היוצא מעיר מקלטו כתב הרמב"ם לעיל: "נכנס לעיר מקלטו ויצא חוץ לתחומה בזדון הרי זה התיר עצמו למיתה, ורשות לגואל הדם להרגו ואם הרגו כל אדם אין חייבין עליו",

(22) פרשתנו לה, כז.

(23) להעיר מדו"ח רע"ק א כתובות לג, ב (מכאן המחבר) ד"ה יכולני ושיח יצחק כאן, דהא דכל אדם אין חייבין עליו הוא לפי שרשות ביד גואל הדם להמיתו ונחשב כגברא קטילא.

(23*) להעיר מצפ"ע לאבות דר"נ פ"ל: "אם יצא חוץ מן מקלטו במזיד דהוי פלוגתא במכות . . אם מצוה ביד גואל הדם ורשות כו', אין הטעם משום המיתה [דהנצח] רק זה דין מחמת שיצא

(19) רמב"ם שם פ"ה ה"א. וראה מג"ח מצוה תי ד, נטק [ההורג] בשוגג וממילא משמע במזיד נהרג, הכלל הוא ככל אדם".

(20) וראה כלי חמדה שם.

(21) כדעת רע"ק במשנה (יא, ב) לגירסת הרמב"ם – ראה כס"מ לרמב"ם שם. ואכ"מ.

ד. ע"פ הנ"ל מובן בפשטות הא ד- אינו יוצא מעיר מקלטו אפילו להציל, שאין צריכים להא דאין אדם חייב להכניס עצמו לספק סכנה בשביל להציל חברו או בשביל הצלת כלל ישראל - אלא שכיון שע"פ דין תורה כשיוצא מעיר מקלטו, יש עליו דין „גברא קט" לא", א"א שיחול עליו שום חיוב ודין לצאת מעיר מקלטו לאיזה ענין שהוא. ולכן א"א לומר גם בנדר"ד שפקו"נ דכלל ישראל יחיד לו להציל, כי הדין והמצוה דפקו"נ אינו יכול לחול על מי שהתורה אומרת עליו שע"י פעולת ההצלה נעשה „גברא קטילא“.

[ואולי יש להוסיף ע"ד הרמז והדרוש²⁸ - דזה גופא שפקו"נ דישאל יהי' תלוי באדם שהתורה אסרה עליו לצאת מעיר מקלטו (באופן שאם יצא „החיר עצמו למיתה“), מכריח לומר, דכלפי שמיא גליא שאין כאן פקו"נ, ואדם זה אין ביכולתו להביא הצלה וישועה.

וע"ד ביאור הרמב"ן²⁹ בדין עדים זר ממין דאם „הרגו אין נהרגין“³⁰ - דכיון שנהרג ע"פ תורה בב"ד, ה"ז גופא מכ"ר יח לומר, דכלפי שמיא גליא שלא הי' צדיק ובעונו מת, ד„אלו הי' צדיק לא יעזבונו ה' בידם“].

שהרגו גואל הדם חוץ לתחום עיר מקלטו פטור שנאמר (פ' שופטים שם, ו) ולו אין משפט מות, שכתב רק שגואל הדם פטור, ולא שאין לו דם (כבסוף ה"ו). ולפי' הכתוב „ינוס . . וח"י שבפ' שופטים (שם, ה) הוא לפני שבא לעיר מקלט (בפעם הא' קודם העמידה לדיון). ועצ"ע.

(28) בשלשן הצפע"נ (ש"ת דווינסק ח"א סכ"א, הוצעת בצפע"נ מכות י, א) על הטעם שכ' הרמב"ם בהל' רוצח רפ"ז - „זה הוא טעם רוחני“.

(29) פ' שופטים יט, ט.

(30) מכות ה, ב. רמב"ם הל' עדות פ"כ ה"ב.

והדין השני - בשייכות להריגת הרוצח ע"י אחר (המוצא אותו חוץ לעיר מקלטו), ובוה יש חילוק בין גואל הדם לשאר בני אדם, דגואל הדם יש לו רשות להרגו, ושאר כל אדם רק „אין חייבין עליו“ (אבל אסורים לכתחילה, אף שהוא „גברא קטילא“).

ויש לומר, שזה ש„החיר עצמו למי-תה“ נלמד מהכתוב „ונס שמה - שם תהא דירתו (שם תהא מיתתו שם תהא קבורתו)“, כלומר, שחיותו היא רק בעיר מקלטו, ואם יצא נפקע ממנו גדר „חיות“ והחיר עצמו למיתה והוי כ„גברא קטילא“.

[ויש לומר עוד, שכוונת הכתוב²⁵ „ונס אל אחת מן הערים האל וח"י היא - דהורג נפש ראוי להיות בגדר „גברא קטילא“, אלא שבערי מקלט²⁶ נתחדש בו דין²⁷ ד„וח"י“, שנפקע ממנו גדר „גברא קטילא“].

מן המקלט (וראה בהנעתק לקמן הערה 26), וכן משמע מדעת הרמב"ם.

אלא שהוא כתב שזהו הטעם שמצוה ביד גואל הדם או רשות כו'. וע"פ המבואר בפנים יש לומר, שהם ב' דינים, הריגה ע"י גואל הדם (מפני המיתתו), והחיר עצמו למיתה - מחמת יציאתו מן המקלט.

(24) להעיר מצפע"נ הל' ערכין פ"א ה"ג „כיון שיכול לחזור לעיר מקלטו אין עליו שם גברא קטילא“ וצ"ע.

(25) ואתחנן ד, מב. ועד"ז בפ' שופטים יט, ד' ה. וראה רמב"ם הל' רוצח רפ"ז.

(26) להעיר מצפע"נ מכות הנ"ל הערה 16, דאין האיסור - לצאת חוץ לעיר מקלט, רק מה שע"י לא יהי' בעיר מקלט.

(27) וצ"ע אם זהו רק לאחר שנפסק דינו

בב"ד שחייב לגלות לעיר מקלט, משא"כ קודם

עמידה לדיון עדיין אינו בגדר „גברא קטילא“.

וראה רמב"ם (שם פ"ה ה"ט) ש„רוצח בשגגה

והרמב"ם לא הביא הלימוד מהכתוב, אבל מרמז טעם הדין בסיום לשונו, "ואם יצא התיר עצמו למיתה", שמדייק להביא לשון זו דוקא (ולא שרשות להרגו כו'), שהוא הדין הא' שנתבאר לעיל, שעצם יציאתו מעיר מקלטו גורמת שיהי' כגב-רא קטילא.

ה. ההוראה מכל זה:

תורה נמשלה לעיר מקלט, כמחז"ל "דברי תורה . . קולטין"³². והיחס די-ש-ראל לתורה הוא כגולה לעיר מקלט, שהתורה היא "חיינו ואורך ימינו"³³, ובלי תורה הרי ישראל הם ר"ל כ"גברא קטי-לא", כמשל הידוע של ר' עקיבא מדגים ומים שבים³⁴.

ומזה הוראה להחושב שע"י שיצא מ"ד' אמות של תורה", דהיינו עשיית פשרות בהנהגתו בתומ"צ, ואפילו בדקות דדקות – יוכל להציל נפשות וכיו"ב, שעליו לדעת, שמחוק לתורה הרי הוא בגדר "גברא קטילא", ואינו יוצא כלל אפילו (אם לדעתו הוא) להציל כלל ישראל – כי כיון שהוא חוק למקלט תורה, שהיא "חיינו ואורך ימינו", אי אפשר שתצא מזה הצלה לאיש ישראל.

ויהי רצון שע"י הלימוד והשקט"ט בדיני גלות (דערי מקלט), ובכלל ע"י ההוספה דכאור' בלימוד התורה, היו יורז עוד יותר יציאת בני ישראל מה-

ולפי זה מבואר היטב סיום המשנה שם, שהלימוד של דין זה הוא מהכתוב "אשר נס שמה – שם תהא דירתו שם תהא מיתתו שם תהא קבורתו", והיינו שחיותו וקיומו הוא רק בעיר מקלטו, משא"כ מחוצה לה; ובמילא א"א שיחול עליו שום חיוב (כולל חיוב ומצות פקוד) הקשור עם יציאתו מעיר מקלטו, מאחר שאין לו חיות וקיום אלא "שמה".

ויש לומר, שזהו גם מה שהובא שם לא רק "שם תהא דירתו" אלא גם "שם תהא מיתתו שם תהא קבורתו", דלכ-אורה מה זה נוגע לנדוד? – אלא שזה בא ללמדנו שזה שצריך להיות בעיר מקלטו אין זה רק בגדר מצוה וחייב עליו להיות שם, ואיסור לצאת משם, או אפילו יתירה מזו – שמקום חיותו הוא רק "שמה", אלא עוד זאת, שחוק לעיר מקלטו אין לו מציאות כלל³⁵ – ולכן א"א לחול עליו שום דין וחייב (גם) הקשור עם יציאתו משם³⁶.

^{30*} ראה תפארת ישראל כאן.

31 אף שפשוט שאם יצא מעיר מקלטו חייב בכל המצות כו' (וקידושי קידושי) ולא אמרנו עליו "במתים חפשי" כי בזה שנעשה גברא קטילא לא נפק ממנו חיובו במצות. ולהעיר מתוספתא מכות שם, דדוקא בתחומה של עיר הוא "כאחד מכל האדם וחייב על מכתו ועל קללתו וחייב על נזקו בין איש ובין אשה כו'", ומשמע דכאשר יצא חוץ לתחומה של עיר מקלטו אין חייבים על נזקו וחבלי (וראה אנציקלופדי' תלמודית ערך חובל ע' תרצט). אבל בפשטות זהו דוקא לענין חיוב נזק וחבלה דגופו כיון שנחשב כגברא קטילא.

32 מכות י, א. וראה אוה"ת פרשתנו (מסעי)

ע' איתיד ואילך.

33 ע"פ נצבים ל, ב.

34 ברכות סא, ב. וראה ע"ז ג, סע"ב (וראה

זח"ג מב, א. רעת, ב): מה דגים שבים וכי' אף

בנ"א כיון שפורשין מדברי תורה ומן המצות מיד

כו'.

*) ו"א (ראה שיח יצחק שבהערה 23. ועוד)

דכאשר הוא הדיק פטור דהוי כמתחייב בנפשו ופטור

ממנו ומלקות. אבל זהו מטעם אחר, דקלב"מ, ואינו

שייד לנדוד.

גלות שנמצאים אנו בו, ויקויים היעודי³⁵ ויהפכו ימים אלו לששון ולשמחה ולמו-
„ציון במשפט תפדה ושבי' בצדקה“, עדים טובים, תיכף ומיד ממש.

(משיחות ש"פ וירא וש"פ ח"ש תשמ"ז)

35) ישעי' א, כו.

הוספות